

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Володимир КРАВЧЕНКО (Київ)

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ТОРГІВЛІ ШОТЛАНДЦІВ ІЗ ЗАМОСТЯ І БРОДІВ У КИЄВІ 40-х РОКІВ XVII СТОЛІТТЯ

Публікація документів із книг Руської (Волинської) метрики (далі – РМ) ще довго залишатиметься актуальною, оскільки загальне число виданих до останнього часу джерел цього зібрання є незначним, навіть у порівнянні з кількістю опублікованих документів Литовської метрики, хоча робота над виданням матеріалів обох метрик була розпочата одночасно, ще в 40-х роках XIX ст. На всі п'ять томів видання Петербурзької археографічної комісії “Акты Западной России”, які вийшли в 1846–1853 рр., із п'ятисот лише 5 документів за 1569–1572 рр. належать до РМ. Ще 13 документів із перших двох книг РМ було опубліковано в наступному виданні комісії – “Актах Южной и Западной России” (1865–1892 рр.). У 1890-х рр. по два документи були опубліковані М. С. Грушевським у I-ому томі VIII-ої частини “Архива Юго-Западной России” та І. М. Каманіним у VII-ій книзі “Чтений в Историческом обществе Нестора Летописца”. Пізніше М. С. Грушевський опублікував у томах 25, 28, 31, 32, 40, 44, 53 “Записок Наукового товариства імені Шевченка” ще 29 різноманітних документів: це – королівські підтвердження, листи, привілеї, матеріали до генеалогії української шляхти, матеріали з історії козацьких рухів 90-их рр. XVI ст., історії колонізації Подніпров'я та ін. У кінці 90-их років XIX ст. вийшла збірка документів, підготовлена до друку Ф. Николайчиком, “Материалы по истории землевладения князей Вишневецких в Левобережной Украине”, до складу якої увійшло 37 документів із 12-ти книг РМ. М. Володимирський-Буданов у додатку до 3-го тому VII частини “Архива ЮЗР” опублікував 8 привілеїв на заснування міст у Брацлавському та Київському воеводствах. У 5-ому томі VIII частини “Архива ЮЗР” під редакцією М. Довнар-Запольського надруковано 104 документи РМ. По одному документу з РМ опублікували польські історики Александр Чоловський та Владислав Семкович. Остання публікація матеріалів РМ (3 документи), здійснена І. Лаппо, побачила світ ще до початку Першої світової війни¹. І тільки 1999 р. вийшла у світ повним текстом перша й поки що єдина книга Руської серії РМ № 29 за 1652–1673 рр., підготовлена

¹ Кулаковський П. Публікація документів Руської (Волинської) метрики // Пам'ять століть. – 2001. – № 2. – С. 75–89.

П. М. Кулаковським на високому археографічному рівні². Останньою археографічною публікацією матеріалів РМ є чотири привілеї на київське вйтівство за 1576, 1581, 1593 рр.³, видані Наталією Білоус у журналі “Архіви України”. Необхідність подальших публікацій тематичних підбірок документів і повних текстів книг диктується тим, що оригінали РМ зберігаються поза межами України і, як правило, не видаються дослідникам, до того ж виготовлені кілька десятиліть тому мікрофотокопії цих книг, внаслідок багаторічного використання, значною мірою втратили на якості.

Майбутній дослідницькій та видавничій роботі з документами РМ сприятиме монументальне довідкове видання, що вийшло у світ 2000 р., це – “Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673”⁴. З допомогою цього видання були виявлені документи, що публікуються. Усі три варіанти регестів цих документів (перший – оригінальний із книги РМ, другий – з “Синописа” (1665/1666)⁵ та “Індекса” (1673)⁶ С. Ганкевича і третій – з інвентаря регента Коронної Метрики Францишка Цивінського⁷) опубліковані на с. 701 видання, позиції № 208, 209.

Документи входять до складу книги Руської (Волинської) метрики № 26, що зберігається в Російському державному архіві давніх актів у Москві у фонді № 389 “Литовська Метрика”, опис 1, од. зб. 214. Ця книга була сформована писарем Руської канцелярії Стефаном Казимиром Ганкевичем⁸ з розрізнених канцелярських матеріалів, окремих чернеток та зошитів, складених його попередником на цій посаді Яном Бедерманом⁹, а

² Пам’ятки історії Східної Європи. Джерела XV–XVII ст. – Острог; Варшава; М., 1999. – Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. / Підгот. до друку П. Кулаковський.

³ Білоус Н. О. Привілеї на київське вйтівство XVI – першої половини XVII ст. // Архіви України. – 2002. – № 1–3. – С. 118, 119; № 4–6. – С. 242.

⁴ Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673 / Передм. Патриції Кеннеді Грімстед. – К., 2002.

⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddz. rękopisów. – Rkps. 137.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD). – Tzw. Metryka Litewska. – VIII. 1.

⁷ Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 389. – Оп. 2. – Спр. 663.

⁸ Ганкевич Стефан Казимир (бл. 1625–1701), декретовий писар для руських документів Коронної канцелярії в 1653–1673 рр. (Пам’ятки історії Східної Європи. – С. 12–15; Руська (Волинська) Метрика. – С. 77–86; Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. – Острог; Львів, 2002. – С. 173).

⁹ Бедерман Ян (бл. 1600–1652) обіймав посаду руського декретового писаря з 1629 до 1652 р. (Пам’ятки історії Східної Європи. – С. 11–12; Руська (Волинська) Метрика. – С. 70–72, 75–76; Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 82, 100, 169–172).

далі переписана підписками й оправлена на власні кошти Ганкевича, завдяки чому й з'явилася готова для публічного вжитку книга, що отримала номер Z-23¹⁰. Документи є “реектами” – судовими вписами до книг рішення сеймового суду про продовження розгляду справи на наступній його сесії. Обидва мають однаковий тричастинний формуляр, який складається із “вступного протокола”, “тексту” (змісту документа) й “есхатокола” (закінчення). “Вступний протокол” документів включає дві клаузули: “інтитуляцію” (Владиславъ Четвертыи etc.), “скорочену публікацію” (“Ознаймуємо etc.”); “текст” – три: “наррацію” (зі слів: “ижъ перед насъ...”), “диспозицію” (зі слів: “Мы с Паны Радами...”), “коррборацію” (зі слів: “До которого, для лепъшого веры...”); “есхатокол” – дві: “датацію” (“Данъ в Варшаве ... дѣна двадцат четверътого ...”), “підписи” (“Jerzy Ossolinsky, Kanclerz ...”).

Цінність цих двох документів та необхідність уведення в науковий обіг шляхом публікації можна пояснити загальним дефіцитом документів з історії київської торгівлі першої половини XVII ст. Він є наслідком майже повної загибелі комплексів книг магістратського, гродського та земського судів від пожеж у місті в 1651 та 1811 рр.¹¹ Окрім незначного за кількістю розсипу випадково вцілілих магістратських документів та окремих актів із книг Володимирського, Луцького й особливо Житомирського гродських судів, єдиною пам'яткою, яка містить унікальну інформацію про склад збереженого між пожежами 1651 та 1811 рр. актового матеріалу Київського воеводства, є рукопис кінця XVIII – початку XIX ст. під назвою: “Хіаг ziemskich i grodzkich Kijowskich w Kijowskim magistracie znajdujących się zacząwszy od roku 1571 aż do roku 1646 z datą i essencją wypisana kwerenda”. Друга частина цього рукопису має назву: “Powtorna kwerenda w Kijowie reszty tranzakcyj różnych, kwerenda хіаг ziemskich i grodzkich w magistracie Kijowskim znajdujących się od roku 1570 do roku 1640”¹². У зв'язку з цим документи, що публікуються, є хоч і незначним, але, як для Києва, досить важливим доповненням до раніше опублікованих і вже використаних у дослідженнях матеріалів з історії його торгівлі в першій половині XVII ст. Вони демонструють інтерес шотландських купців з Замостя і Бродів до кон'юнктури й товарного асортименту

¹⁰ Руська (Волинська) Метрика. – С. 48–49, 61; Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 36.

¹¹ Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 1230. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 2–3 (фотокопії з Краківського воеводського архіву, Польща); Тищенко М. Фонди установ Київщини XVIII віку // Центральний архів стародавніх актів у Києві. Збірник статей / За ред. В. О. Романовського. – К., 1929. – С. 198–199; Яковенко Н. М. До питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI – першої половини XVII ст. // Архіви України. – 1990. – № 5. – С. 20.

¹² Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 1. – Од. зб. 4104.

Києва, а також до руху товарів через цей важливий пункт транзитної торгівлі й підтверджують можливість якщо не постійних, то хоча б спорадичних торговельних контактів вихідців з Британських островів з Києвом у той період. Про це також свідчать окремі факти, виявлені дослідницею торгівлі міст західноукраїнських воєводств у XVI – першій половині XVII ст. Раїсою Шиян у документах Львівського магістрату¹³. Але першим і найдавнішим документом, що свідчить про досить ранню появу шотландця в Києві, а також підтверджує його належність до київської міської громади, є поборовий реєстр 1571 р., у якому серед імен місцевих жителів, що сплатили податок від нерухомості (шос), значиться й ім'я Якуба Шота¹⁴.

Поява шотландців у польських та українських містах пояснюється насамперед великою еміграцією населення з Шотландії, яку спричинили постійні політичні заворушення і особливо жорстокі релігійні переслідування англіканською церквою пресвітеріанських общин та воєнні конфлікти з Англією середини XVI ст., що привели країну до економічної розрухи й розорення, а життя її мешканців зробили дуже важким. Унаслідок цього ще в першій половині XVI ст. шотландці почали прибувати до портових міст Пруссії, значних осередків протестантизму, де вони сподівалися осісти й заробляти торгівлею на життя. Але досить швидко під тиском місцевої торговельної верхівки, яка намагалася позбавитися конкурентів, проти шотландців та інших нелегальних позацехових торговців 1537 р. була видана спеціальна устава. Це змусило значну кількість шотландців залишити Пруссію і переїхати до Польщі¹⁵. Як свідчать польські джерела, прибулі з Шотландії крамарі з'являються на території Польщі й Великого князівства Литовського у другій половині XVI ст.¹⁶ Першими документальними свідченнями, які фіксують торговельну діяльність шотландців у Польщі, є поборові універсали, що видавалися починаючи від 1564 р. Згідно з ними шотландці, поряд з іншими чужоземцями (євреями, татарами, циганами), мали сплачувати “поголовне” й на додаток певну суму від коней, якими перевозили товари, а з часом були зобов'язані платити й від товару. З цих матеріалів можна зробити висновок, що спочатку шотландці займалися розносною торгівлею, доставляючи різні товари до міст і сіл пішки або перевозили кінними возами¹⁷. Ця категорія

¹³ Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI – XVII століттях // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 52.

¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 427.

¹⁵ Tomkowicz Stanisław. Przyczynek do historyi Szkotów w Krakowie i w Polsce // Rocznik Krakowski. – Kraków, 1899. – Т. II. – С. 157–160.

¹⁶ Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1986. – С. 466–469.

¹⁷ Volumina legum. – Petersburg, 1859. – Т. II. – С. 665, 984; Т. III. – С. 223, 630, 631; Encyklopedyja Powszechna. – Warszawa, 1867. – Т. XXIV. – С. 672–673.

середнього та дрібного купецтва створювала неабияку конкуренцію місцевим торгівцям. Особливо багато проблем їм створювали дрібні торгівці шотландського походження, які з вузлами, наповненими різноманітним дрібним товаром на плечах, ходили від міста до міста, реалізуючи його за досить низькими цінами. Також купці цієї категорії, приїхавши підводою до міста, споруджували на ринку торговельні палатки і продавали незначні кількості товару, придбаного у купця-оптовика. Цей товар був розрахований на небагатих міщан та прибулих до міста мешканців навколишніх сіл¹⁸. У 80-их роках, разом з англійськими, шотландські купці прийняли право портового міста Ельблонга, яке, маючи “право складу” товарів Східної компанії, стало посередником у торговельному обміні Речі Посполитої з Англією¹⁹. Через цей балтійський порт шотландці поставляли великі партії ягнячих та кролячих шкірок і різних шкіряних виробів, що реалізовувалися на території Речі Посполитої: ремінців, рукавичок, панчох; також вони спеціалізувалися на поставках свинцю в незначних в порівнянні з англійськими купцями об’ємах²⁰. З метою організації і удосконалення своєї торговельної діяльності шотландці осідають цілими колоніями в найважливіших центрах торгівлі Речі Посполитої: Кракові, Варшаві, Торуні, Познані, Львові, Любліні, Тарнові, Кросні, Ярославі, Кам’янець-Подільському та інших великих і малих містах, набували нерухомості у тих містах, а відтак отримували можливість прийняти міське право цих міст, створюючи там торговельні факторії. Прийняття громадянства цих міст давало право займатися торгівлею та ремеслом, утворювати і входити до купецьких та ремісничих об’єднань²¹. Крім того, у своїй торговельній діяльності вони обов’язково користувалися торговельними пільгами, які надавалися цим містам королівськими привілеями на вільну й безмитну торгівлю в межах держави. На початку XVII ст. деякі з них були нобілітовані на сеймах, а ті, хто був із самого початку представником шотландського нобілітету, отримали “індигенат”, тобто їм надавалося ще й польське шляхетство²².

Замешкання шотландців у Бродах і Замості також не є випадковим – воно пояснюється вигідним географічним положенням цих міст та

¹⁸ *Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej.* – S. 423.

¹⁹ *Zins Henryk. Anglia a Bałtyk w drugiej połowie XVI wieku.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. – S. 81, 84; *Шиян П. Торговля міст Руського і Белзького воеводств у XVI – першій половині XVII століття // Записки Наукового Товариства імені Шевченка.* – Львів, 1994. – Т. ССХХVIII. – С. 127.

²⁰ *Rybarski R. Handel i polityka handlowa Polski w XVI st.* – Warszawa, 1958. – Т. 1. – S. 87–89; *Zins Henryk. Anglia a Bałtyk w drugiej połowie XVI wieku.* – S. 199–201, 204.

²¹ *Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej.* – S. 465; *Шиян П. Купці-шотландці в містах Руського воеводства у XVI–XVII століттях.* – С. 51.

²² *Tomkowicz Stanisław. Przyczynek do historii Szkotów w Krakowie i w Polsce.* – S. 153, 154.

економічною політикою їхніх власників. Магнати Жолкевські, а з часом Конєцпольські були зацікавлені в отриманні значних прибутків від торгівлі Бродів. Разом з локацією 1584 р. цьому місту було надано привілей на магдебурзьке право і три щорічних ярмарки. Ці обставини сприяли швидкому збільшенню торгово-ремісничого населення міста: поряд з українцями в місті осіла значна кількість вірмен, поляків, євреїв, а також шотландців. 1633 р. король Владислав IV надав місту привілей, яким наказав, щоб шлях з Київщини й Волині завжди йшов на Броди, до того ж місту надавалося “право складу”, згідно з яким усі купці, які везли свої товари з Києва, Волині, Полісся до Польщі, або з Гданська й Польщі до тих земель, були зобов'язані на три дні викладати в Бродах свої товари для оптового продажу місцевим купцям²³. Броди розташовані на шляху, що зв'язував Львів з волинськими містами (передусім Луцьком), з Києвом, Черніговом, а далі в північно-східному напрямку через Конотоп – з Московською державою. В протилежному, західному напрямку цей шлях від Бродів і Львова проходив через такі важливі ярмаркові центри – як Перемишль, Ярослав і далі через Краків і Вроцлав вів до німецьких земель. Ця сама дорога мала відгалуження в Перемишлі в південному напрямку, що вів через Кросно до Угорщини, або з Перемишля йшла на Сандомир, Радом, Торунь і Гданськ чи на Познань і далі в західному напрямку – до Німеччини. З Московської держави цим шляхом через Київ в напрямку до Львова, Кракова, Вроцлава й далі на захід здавна транспортувалися традиційні московські товари: хутра соболів, куниць, горностаїв, норок, лисиць, різноманітні шкіри. З заходу, за посередництва здебільшого краківських купців, цим шляхом через Львів, Броди на Волинь і далі через Київ до Московії везли західно-європейські товари – різні сорти фландрського, англійського, німецького та італійського сукна, а також різноманітне полотно, оброблене й необроблене залізо, скляні вироби та інше. З південного напрямку з Волощини цими шляхами гнали великі партії волів та везли різноманітні шкіри, в закупках яких були зацікавлені купці західноєвропейських міст. Прикладом таких торговельних контактів може бути факт за участю одного з учасників подій, відображених у документах, що публікуються, – бродівчанина Якуба Пікена, який у 1647 р. придбав у львівських різників для продажу в Сілезії тисячу шкір²⁴. Якуб Пікен належав до категорії багатих купців. Про це свідчать факти, виявлені Р. Шиян у книгах магістрату міста Броди, він мав значну земельну ділянку, 10 волів, 6 коней, 4 дійні корови, 4 телят, 3 бики, 48 свиней та багато птиці, для ведення такого великого господарства міг

²³ Encyklopedyja Powszechna. – Warszawa, 1860. – Т. IV. – S. 368, 369; Barącz S. Wolne miasto handlowe Brody. – Lwów, 1865. – S. 7, 15.

²⁴ Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 401. – Арк. 2287; Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воеводства у XVI–XVII століттях. – С. 152.

використовувати працю наймитів. До цієї самої категорії належить ще один купець з числа перерахованих у документах бродівських купців-шотландців, це – Фрідріх Бем. За даними документів Бродівського магістрату, він мав 13 торгових агентів, один з яких у торговельних справах Бема неодноразово бував у таких містах, як Київ, Бар, Костянтинів, Фастів, Біла Церква, Дубно, Корець, Чуднів, Торунь, Гданськ²⁵. Їздили купці з Бродів торгувати й прямо до Москви²⁶.

Місто Замостя, що виникло з ініціативи Замоївських у 1580 р., розташоване на півдорозі інтенсивного торговельного шляху зі Львова до Любліна, який є складовою ланкою великого торговельного шляху, що простягався від балтійського порту Ельблонга через Варшаву, Казимир, Люблін, Львів, Галич, Снятин до Молдавії на Яси або Сучаву й далі на південь до Османської імперії. З Казимира йшло відгалуження ще одного важливого шляху на Радом і Познань і далі до Німеччини. Невдовзі після фундації Яном Замоївським 1580 р.²⁷ вже в кінці XVI ст. Замостя, поряд зі Львовом і Ярославом, спеціалізувалося на привозі коштовних східних тканин, а також стало серйозним посередником у торгівлі східними килимами, ароматичними речовинами, дорогою оздобленою зброєю, харчовими приправами, які надходили торговельним шляхом з півдня²⁸. В місті жили поляки, українці, вірмени, італійці, шотландці, англійці²⁹. З часом зароблені від реалізації товарів східного, південного та московського привозу великі кошти розбагатіли купці шотландського походження, такі як Вільгельм Бухен із Замостя, почали вкладати в масштабніші торговельні операції – для закупівлі у значній кількості сировинної продукції, передусім поташу, – для подальшого його транспортування річкою Бугом до Гданська³⁰.

Час приїзду шотландців до Києва, виникнення конфлікту з киянами та започаткування справи міг бути пов'язаний з проведенням якогось із ярмарків. Тоді в Києві діяло чотири тижневих ярмарки: Богоявленський (6 січня), Збірний (другий тиждень Великого посту), Миколаївський (9 травня), Різдвобогородицький (8 вересня). Для приблизного встановлення часу виникнення справи варто від дати видачі документів (24 березня 1645 р.) відняти часовий період, що включає засідання сесій гродського

²⁵ Шиян Р. Купці-шотландці в містах Руського воєводства у XVI–XVII століттях. – С. 52.

²⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 401. – Арк. 2609, 2610; Опубл.: Торговля на Україні XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянина / Упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. – К., 1990. – С. 339.

²⁷ *Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej.* – S. 332.

²⁸ *Ibidem.* – S. 414, 415.

²⁹ *Ibidem.* – S. 467.

³⁰ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 100зв.–102зв.; Опубл.: Торговля на Україні... – С. 265–267.

суду та Трибуналу (засідання у справах Київського воєводства відбувалися весною і літом), на який планували потрапити скаржники, та сеймового суду, а також значні часові проміжки між ними. У зв'язку з цим приблизний час виникнення конфлікту в Києві між шотландцями та київськими міщанами відсувається на початок весни 1644 р. Ймовірно, він міг статися в період проведення найпопулярнішого й наймасовішого з ярмарків – Збірного, що припадав, як правило, на березень. Не виключено, що приїхати до Києва вони могли по закінченні лютневого Громницького ярмарку в Любліні, щоб реалізувати закуплене там сукно, вироби із заліза й, можливо, товари зі Сходу та закупити в Києві різноманітні хутра та шкіри.

Головною причиною конфлікту, що виник у Києві між купцями-шотландцями та київськими міщанами, могла бути давня спеціалізація Києва на перепродажу хутра, що привозилося місцевими торговцями з Московської держави та білоруських міст. Київські купці, скуповуючи там великими партіями традиційні товари московського експорту – різноманітне хутро (куниць, соболів, лисиць та ін.), – вивозили їх через Володимир на територію Польщі³¹, як правило, на ярмарки до Любліна. Документом, який висвітлює подібні контакти, є декрет Луцького лавничого суду у спорі між київським купцем Самійлом і купцем-вірменином Бахчею із Бродів про поставку до Луцька сорока соболиних шкірок в обмін на “заморські жовгі сап'яни”³². В кінці XVI – першій половині XVII ст. поїздками з товаром (хутрами) до Любліна займалися, зокрема, представники найвідоміших заможних київських родин Черевчєїв та Ходик³³. Люблінські ярмарки спеціалізувалися на продажу товарів західного й південного привозу: високоякісного англійського та фландрського сукна, різного полотна, заліза, міді, олова, виробів з заліза (кіс, ножів), шовку, шкіри³⁴.

У зв'язку з цим реквізицію київськими міщанами товарів шотландських купців не варто розглядати як простий і безпідставний вияв їхньої сваволі, але як такий, що мав вагоме обґрунтування: київські міщани також мали й активно користувалися наданими їм торговельними привілеями та “вольностями” й не бажали поступатися своїми пільгами на користь іноземних конкурентів, які прибули до міста з товарами, ймовірно, такого ж або подібного асортименту. Зокрема, підставою для цього кон-

³¹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 244зв.–245; Опубл.: Торгівля на Україні... – С. 213–214.

³² ЦДІАК України. – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 39–40; Опубл.: Торгівля на Україні... – С. 311–313.

³³ Білоус Н. Київські війти XVI – першої половини XVII ст. // Київська старовина. – 2002. – № 3. – С. 37–38, 42; її ж. Привілеї на вийтіство київським міщанам Черевчєям // Архіви України. – 2002. – № 4–6. – С. 239–241.

³⁴ *Myśliński Kazimierz*. Lublin na dawnych szlakach handlowych // Lublin w dziejach i kulturze Polski. – Lublin, 1997. – S. 39–43.

флікту могли стати укази короля Сигізмунда III від 22 серпня 1618 р. про зобов'язання приїжджих купців, згідно із “правом складу” Києва, до виключно оптової торгівлі “в гостином их дому, который на то и состроен”³⁵, та Владислава IV від 12 вересня 1634 р. про підтвердження “права складу” Києву для краківських, волоських, турецьких, московських привозних товарів з метою уникнення конкуренції приїжджих купців з київськими³⁶. Згідно з такими указами іноземні купці повинні були продати свої товари київським купцям за оптовими заниженими цінами й залишити місто, після чого ці товари могли бути реалізовані вроздріб киянами. Вірогідно, купці-шотландці із Замостя і Бродів, прибувши до Києва, спробували втрутитися у здавна усталений порядок обміну товарами західного та московського привозу й наблизитися безпосередньо до місця концентрації таких товарів, як хутра і шкіри, що надходили до міста з Московської держави та білоруських міст. До того ж у Києві ціни на такі товари мали б бути нижчі в порівнянні з цінами на них у Луцьку або Любліні.

Оскільки привілеїв Замостю та Бродам, які згадуються в “реєктах”, у нашому розпорядженні немає, тому в даному випадку важливо хоча б приблизно встановити найважливіші положення цих привілеїв. Для цього варто скористатися дещо подібним сюжетом із документа Володимирського гродського суду від 29 лютого 1616 р. В ньому йдеться про те, що купці-шотландці, приїхавши на Збірний ярмарок до Володимира, почали ставити свої торговельні палатки в nereкомендованому місці – на Ринковій вулиці. З цього приводу володимирський вїйт Ю. Будзишевський послав до них слугу вїйтівського міського уряду П. Підвойського, який мав указати місце, де їм можна було розташовуватися. Але шотландці відмовилися виконати розпорядження, заявивши, що мають “вольності із Замостя”, згідно з якими розташовуватимуться там, де їм сподобається, і слухати розпоряджень місцевого вїйта не будуть. Вдруге, у відповідь на пропозицію слуги з'явитися до ратуші й залагодити справу з вїйтом, образили самого вїйта і весь міський уряд й до того ж намагалися побити слугу³⁷. На підставі викладених фактів можна припустити, що згадані в цьому документі “вольності із Замостя” є привілеями замойським міщанам на право вільної торгівлі в усіх містах Речі Посполитої.

Цікавим у дослідженні цих документів є правовий аспект. Але не тому, що вони відображають започаткування процесу в невідповідному суді – таке в той час траплялося нерідко, і про це свідчить значна кіль-

³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 71–72; Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 448. – Арк. 175–176. Оpubл.: Исторический сборник П. А. Муханова. – 2-е изд. – М., 1866. – № 229. – С. 449.

³⁶ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 59зв.–60зв. (Мікрофотокопія: ЦДІАК України. – КМФ–36. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 59зв.–60зв.); ЦДІАК України. – Ф. 62. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 102–103; Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 448. – Арк. 208–210.

³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 681зв.–682зв. Оpubл.: Торговля на Україні... – С. 258–259.

кість подібних матеріалів серед документів книг РМ. Вони цікаві передусім тим, що є переконливими свідченнями правової грамотності київських міщан і їхнього глибокого знання судового процесу та вміння орієнтуватися в системі тогочасного судочинства Речі Посполитої.

Варто зазначити, що в книзі № 26 РМ не могли відкластися документи, які передували започаткуванню цієї справи в сеймовому суді: скарга київських міщан, як окремий документ, до книг Метрики в той час взагалі вже не вписувалася, так само як і наступні документи: текст самого позова та реляція возного про його вручення відповідачеві. Варто зазначити, що скаржник, як правило, сам письмово укладав позов і далі, для надання йому юридичної сили, звертався до канцелярії з проханням про прикладення до готового документа її печатки. Вручення позову відповідачеві мало відбутися за чотири тижні до початку сейму. Згодом, після проведення судового розслідування і прийняття певного рішення, оформлювався декрет, в текст якого включався також і позов³⁸, або як у документах, що публікуються, переповідався його зміст. В них у загальних рисах описується весь процес розгляду справи в сеймовому суді з викладом окремих фактів попереднього розгляду справи між учасниками конфлікту в Київському гродському суді.

Як ідеться в “реєктах”, возний генерал Марціан Рительський³⁹, керуючись судовим реєстром, оголосив про настання черги розгляду цієї справи. З боку поведової сторони учасниками процесу були названі київський вїйт Андрій Ходика, бурмистри й радці Андрій Скорупа, Фірс Іванович, Влас Желизкович; з боку позваної – інстигатор Київського гродського суду й міщани-купці з Замостя: Вільгельм Берн, Андрій Бікген, Давид Ухин, Андрій Бурнет та з Бродів: Якуб Пікен, Бартош Карий, Фрідріх Бім, Каспор Була. Далі, посилаючись на зміст королівського мандата (позову), в документах викладено суть конфлікту між сторонами та хід розгляду справи з чітко вираженим критичним ставленням королівської влади до дій купців-шотландців. Позвана сторона звинувачується в тому, що, незважаючи на високе становище королівської особи і влади (не огледаючысе на преєминенъцьню нашу и владзу королевъскую), юрисдикції якої підлягають київські міщани, а також ігноруючи конституцію 1633 р., право та грошові штрафи, встановлені за притягнення до відповідальності до невідповідних судових інстанцій (евокациѡнисъ екстра ѳорумъ комъпетенсъ), до того ж, порушуючи надані місту Києву тодішнім королем та його попередниками привілеї й

³⁸ *Szcząska Zbigniew. Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku // Czasopismo prawno-historyczne. – 1968. – Т. XX. – З. 1. – С. 107–109; Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 109, 113.*

³⁹ Марціан Рительський (Ритль) – возний генерал земський і двору його королівської милості, згадується в джерелах 1638–1647 рр. (*Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 201, 235.*)

“вольності”, шотландці зважилися притягнути киян до відповідальності “на рочки Судовъ гродскихъ киевських, мескоеи коньдиции неналежаных”. Остання цитата вказує на те, що судовою інстанцією, яка згідно зі своєю компетенцією була зобов'язана розглядати справу за скаргою на київських міщан, був не гродський суд, а магістратський.

Ймовірно, шотландці й не робили спробу подати скаргу до магістратського суду, оскільки були абсолютно впевнені в тому, що вона або взагалі не буде прийнята, або їм все одно не вдасться отримати рішення на свою користь, і передусім тому, що “напад” київських міщан на їхні “буди” (торговельні палатки) міг статися тільки за розпорядженням самого голови судово-адміністративної влади міста – вйта Андрія Ходики. Тому шотландці одразу ж звернулися до Київського гродського суду. Присутній у цій справі на боці шотландців “інстигатор суду гродського Київського” Ян Шидловський мав бути висунутий підвєводою, який очолював цей суд. Тільки він міг зобов'язати інстигатора в якості офіційного обвинувача внести скаргу, після чого суд міг розпочати слідство.

Перший такий документ, який одразу ж після конфлікту мав бути вписаний до книг Київського гродського суду, – це протестація шотландців. Як ідеться в документах, що публікуються, шотландці звинувачували київських міщан у свавільному нападі на їхні торговельні “буди”, пограбуванні товару, словесній образі гідності, нарешті, у зневаженні “вольностей” і привілеїв “месту помененому наданых” (йдеться про привілеї м. Замостю). Наступним документом мав бути позов шотландців до київських міщан з вимогою з'явитися до суду у встановлений для його сесій термін. Позов оформлювався скаргниками за посередництва суду. Воно полягало в тому, що на готовому документі ставилися його реквізити. Таким способом документу надавалося значення публічного акту⁴⁰. Наступним документом у цій справі мала бути вписана до київської гродської книги приблизно на початку квітня реляція возного про вручення позову відповідачам. Сесії Київського гродського суду проводилися протягом усього року, по два рази на місяць, тобто практично безперервно⁴¹. Тобто вже в кінці квітня 1644 р. могла відбутися судова сесія, на якій серед багатьох інших розглядалася й справа купців-шотландців. Тоді ж мало бути оформлене рішення Київського гродського суду в цій справі про додатковий її розгляд у Головному люблінському трибуналі. Текст цього рішення (декрет) мав бути обов'язково внесеним до судових книг, а з нього зроблена засвідчена судом копія, оформлена як випис із книг для видачі на руки скаргникам і для представлення її у вищій апеляційній інстанції як підстави для започаткування нового судового процесу.

⁴⁰ *Balzer Oswald. Przewód sądowy polski w zarysie // Studja nad historją prawa polskiego imienia Oswalda Balzera. – Lwów, 1935. – Т. XV. – З. 1. – С. 47, 53.*

⁴¹ *Яковенко Н. М. До питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI – першої половини XVII ст. – С. 18.*

Наступною претензією сеймового суду до шотландців є отримання ними рішення Київського гродського суду про перенесення справи до Головного люблінського трибуналу. Як видно, рішення про подачу апеляції до вищої судової інстанції не було пов'язане з незадоволенням скаржників вироком гродського суду, – ймовірно, апелятор розраховував на новий розгляд справи за участю вже обох сторін. Вирок гродського суду на користь шотландців було прийнято у зв'язку з неявою на “рочки” киян (инъ конѣтумациамъ стороны). При цьому, як уточнюється в док. № 2, в гродському суді шотландці отримали всі необхідні документи за результатами проведення судового слідства (*од суженя теперешънихъ акторовъ, вывожена скрутениумъ ... по выводе ротулу заварътого, выдане отримали*). Від таких дій, згідно зі змістом обох “реект”, зазнали приниження королівська юрисдикція над київськими міщанами і привілеї й “вольності” міста та ті його громадяни, які користувалися магдебурзьким правом. Так само, згідно зі словами документа, була зневажена й Конституція 1633 р., що зобов'язує визнати судові процеси недійсними, а їхні вирoki неправоспроможними, якщо вони були отримані в неналежному суді. За таких обставин неявка київських міщан на “рочки” Київського гродського суду є цілком зрозумілою і виправданою.

Але підтвердити факт існування комплексу документів Київського гродського суду згадані вище “Kwerendy” не можуть, оскільки регести склалися винятково до документів, що стосувалися маєтностей правобережної та лівобережної шляхти⁴², – тому матеріали, що висвітлювали б хід судової справи між купцями-шотландцями з Бродів і Замостя та київськими міщанами могли бути свідомо залишені укладачами “Kwerend” поза увагою. Далі, із змісту документів невідомо, чи розглядалася взагалі ця справа в Трибуналі та яким було його рішення. Про це дізнатися також неможливо, оскільки книги Люблінського трибуналу, які зберігалися в Головному архіві давніх актів у Варшаві, повністю згоріли під час Варшавського повстання 1944 р.⁴³

У сеймовому суді на цей раз київські міщани виступають як позивачі і притягують шотландців до відповідальності за неправомірне порушення справи в Київському гродському суді та його згоду на подання апеляції до вищої судової інстанції. В даному випадку в сеймовому суді вже не розслідувалися обставини конфлікту в Києві, а йшлося лише про розгляд претензій київських міщан, що ґрунтувалися на недотриманні шотландцями процесової формальності – притягненні до відповідальності в неналежному суді. У сеймовому суді київські міщани сподівалися отримати підтвердження законності своїх претензій щодо неправомірності розгляду Київським гродським судом справи про конфлікт між міщанами, оскільки

⁴² Там само. – С. 20–23.

⁴³ Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały. Przewodnik po zasobie archiwalnym. – Lublin, 1997. – S. 20.

його компетенція не поширювалася на міщан магдебурзької юрисдикції. Це ж саме стосувалося й факту апелювання шотландців до найвищої апеляційної інстанції для рішень шляхетських судів – Люблінського трибуналу.

Як ідеться в документах, згідно з королівським мандатом засідання в цій справі було призначене на 11 березня 1645 р. Цього дня київський вїйт А. Ходика, бурмистр І. Сказка й міщани (вже як позивачі) прибули на засідання суду, але шотландців там не виявилось. У зв'язку з цим після тричі проголошеного возним запрошення до участі в розгляді справи, останні були визнані “сторonoю несталою і права непослушною”, а тому сеймовий суд прийняв рішення на користь сторони присутньої – київських міщан, і оголосив усі попередні судові процеси в цій справі, що відбулися в невідповідних судових інстанціях, а також їхні вироки недійсними. До того ж, “стороні несталій” було присуджено сплатити тисячу коп литовських грошей на користь “поводової сторони” як компенсацію за незаконне притягнення до таких судів та заподіяні цим “шкоди” (зъ присуженемъ заплаченя вини евокацыи и въсказаня нагороженя шкодъ, презъ поводовъ на тисечу копъ литовскихъ ѡшапованыхъ). В той же час суд постановив відправити справу на виконання вироку до відповідного суду (и ѡдосланем до суду належъного на екъзекуцыю). Після цього адвокати сторін: від позваних – інстигатор Київського гродського суду Ян Шидловський, а від поведової сторони Олександр Вольський вирішили зупинити подальшй хід справи і погодилися на продовження її розгляду на наступній сесії сеймового суду, а відтак “тую справу и възданє єє арешътовали”. У зв'язку з цим сеймовий суд, враховуючи близькість сейму до завершення, прийняв рішення про перенесення розгляду справи на наступне своє засідання. Наступний вальний сейм проходив з 1-го листопада по 5 грудня 1646 р.⁴⁴ Чим завершилася справа невідомо, оскільки серед рішень наступного сеймового суду, зафіксованих у цій самій книзі, документи цієї справи відсутні, хоча, наприклад, справа київських міщан з Вороничами, що розглядалася тоді ж, мала своє продовження, що відображено в черговій реєкті цього суду від 6-го грудня 1646 р.⁴⁵

У кінці текстів документів дописано фразу, що є реляційною формою: “Реляцыя яко и вышеи” й означає, що до створення концепту документів та записання його до книги мав місце обов'язковий факт інформування (повідомлення) канцелярії про завершення правового акту. Релятором (автором) такого повідомлення міг бути один з керівників канцелярії: канцлер або підканцлер. Щодо цієї справи, то, як видно з підпису, ним був канцлер Єжи Оссолінський. Релятор, повідомивши зміст цієї справи,

⁴⁴ Vademecum. Podręcznik do studiów archiwalnych dla historyków i prawników polskich / Wyd. Teodor Wirzbowski. – Warszawa, 1908. – S. 146.

⁴⁵ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 406зв.–409.

фактично представив її і розпорядився про вписання до книг. На основі реляції канцлера писар Ян Бедерман, згідно зі своїми посадовими обов'язками, мав укласти концепт, який після уточнень і затвердження ставав чернеткою документа, а далі вже на її основі оформлювався чистовик. Коли чистопис документа був готовий, релятор перевіряв його зміст та форму й засвідчував, дозволяючи додати до чистовика реляційну формулу⁴⁶. Вирок сеймового суду, що виголошувався сторонам через три дні після його винесення, був остаточний і не підлягав оскарженню. На основі протоколу сеймової справи декретовий писар укладав декрет, що вписувався до книг Метрики, звідки сторони мали отримати його екстракт (випис)⁴⁷. Київські міщани, такий випис, імовірно, отримали. Чи був вручений такий же випис шотландцям, невідомо.

Документи, що публікуються, майже однакові за змістом, але містять більше сорока різних за обсягом різночитань. Вони свідчать про висококваліфіковане редагування мови й правопису текстів. Наявність різночитань дозволяє припустити, що ці два документи є версіями однієї реєкти – чернеткою і чистовиком, які зберігалися серед матеріалів Яна Бедермана й пізніше були введені Ганкевичем до складу книги Z–23 (PM 26). Враховуючи цю обставину, а також те, що ці два документи є невід'ємною складовою судового діловодства, вони, незважаючи на свою подібність, публікуються разом.

Заслужують на увагу деякі особливості мови й правопису обох документів. Як відомо, діловодною мовою книг Руської (Волинської) метрики до початку 50-их рр. XVII ст. була “руська” – книжна основа української та білоруської мов⁴⁸. На думку більшості дослідників книг Литовської метрики, “руська” мова є старобілоруською⁴⁹. Але підписками Руської канцелярії за весь період її функціонування, здебільшого були вихідці з волинської дрібної шляхти й міщанства, а тому їхній регіональний діалект певною мірою мав відобразитися на письмі. Підписком, який у 1645 р. при Яні Бедермані оформлював акти, був виходець з відомого острозького міщанського роду Фляків Самуель Фляка⁵⁰. Навряд

⁴⁶ *Sutkowska-Kurasiowa I.* Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. – S. 67; *Кулаковський П.* Керівники польської королівської канцелярії в другій половині XVI – першій половині XVII ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1999. – Т. 5. – С. 10; *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 121–122.

⁴⁷ *Szcząska Zbigniew.* Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku. – S. 93–111; *Bardach Juliusz, Lesnodorski Bogusław, Pietrzak Michał.* Historia ustroju i prawa polskiego. – Warszawa, 1999. – S. 239–241; *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 109, 113, 114, 198, 207.

⁴⁸ Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії... – С. 44–45; *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 74–75.

⁴⁹ *Metriciana.* – Мінск, 2001. – Т. 1. – С. 110, 114, 116.

⁵⁰ *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. – С. 187–188.

чи підписки, які за часів писарства Ганкевича переписували акти книги РМ № 26, могли дозволити собі серйозні відступи від правопису попередньої версії документів, складених С. Флякою. У зв'язку з цим низка представлених нижче фонетично-орфографічних явищ із текстів документів дає підставу трактувати їхню мову як староукраїнську. Такими явищами є:

літера “и” на місці ненаголошеного етимологічного “е”, що відображає вимову звука “і”, напр.: Желизьковичомъ (арк. 298), пор.: Железьковичом (арк. 300), сидячыхъ (арк. 298зв., 301); вимова “і” зустрічається і в наголошеній позиції у словах: всимъ (арк. 298, 300), въсих (арк. 299, 301зв.), всим (арк. 299зв., 302);

літеру “е” в ненаголошеній позиції на місці “ia”, як у середині, так і в кінці слів (типова північноукраїнська діалектна риса), напр.: тисечу (арк. 299, 301зв.), приточыласе (арк. 297зв., 300), огледаючысе (арк. 298, 300зв.), важылисе (арк. 298, 300зв.), постановивъшысе (арк. 299, 301);

вживання в переважній більшості випадків літер “о” та “ы” після шиплячих “ж”, “ч”, “ш”, яке свідчить про твердість вимови цих приголосних, наприклад, у словах: наступуючое (арк. 299зв., 302), Ивановичом (арк. 298, 300), межы (арк. 298, 300), належытъ (арк. 298, 300зв.), важылисе (арк. 298, 300зв.); належачыхъ (арк. 300зв.), пор.: належачихъ (арк. 298зв.), чынечы (арк. 298зв., 300зв.), учынкovi (арк. 298зв.), заходячых (арк. 298зв., 301), речы (арк. 299, 301зв.); иншыхъ (арк. 298зв., 301), шыреи (арк. 299, 301), Шыдловъскийи (арк. 299 зв., 301зв.), нашыми (арк. 302), пор.: нашеми (299зв.);

нерідкими є випадки вживання “о” замість етимологічного “е” після “ш”, напр.: Бартошомъ (арк. 298, 300), нашеое (арк. 298 зв., 301), легъшое (арк. 299зв.);

має місце чергування “в” на “у” після приголосного попереднього слова, напр.: Уласом (арк. 298, 300);

необхідно відзначити постійне псевдоетимологічне вживання буквосполуки “сч” на місці “ш”, напр.: месчаны (арк. 297зв., 298, 300зв.), всчате (арк. 298зв., 300зв.), зъвласча (298 зв., 301), допусчєня (арк. 299, 301зв.), припусчяючы (арк. 299зв., 302);

фонема “g” передається традиційним способом за допомогою буквосполуки “кг”, напр.: инъстикгатором (арк. 298, 300), кгродского (арк. 298, 300), Бикгеном (арк. 298, 300), зъкгвалъчєня (арк. 298зв., 300);

літерою “ѳ” у словах іншомовного походження позначався звук “ф”, напр.: ѳридрихом (арк. 298, 300), инъѳамии (арк. 298зв.), ѳорумъ (арк. 298зв., 301), у тогочасній народній мові “ѳ” відповідала буквосполучі “хв”;

У граматичній будові слів також варто відзначити низку особливостей: вживання флексії “-ови” в давальному відмінку іменників, напр.: учынкovi (арк. 298зв.);

поліську говірку представляє давня флексія родового відмінка однини дієприкметників (подібно до прикметників жіночого роду) “-oi”,

що набула вигляду “-оє”, напр.: речы вышеи менованое (арк. 299, 301зв.), наступуючое лимитацыи (арк. 299зв., 302);

прадавня форма орудного відмінка множини іменників чоловічого роду на “ь”, напр.: межы тыми жъ ...месчаны (арк. 297зв., пор. у називному відм. множ. – месчане, арк. 299, 301–301зв.), над месчаны (арк. 298, 300зв.) співіснує з новою, яка має флексію “-ами”, напр.: бурмистрами (арк. 298, 300), раицами (арк. 298, 300), купцами (арк. 298, 300), с Паны Радами сенаторами (арк. 299зв., 302).

Тексти документів публікуються критично-дипломатичним методом, положення якого викладені у “Правилах видання пам’яток, писаних українською мовою та церковно-слов’янською української редакції”⁵¹. При застосуванні сучасних технічних засобів відтворення рукописних текстів друком цей метод публікації документів передбачає обов’язковість відтворення текстів на основі тогочасного правопису. Але водночас допускає незначну його модернізацію, тобто застосування сучасних правил при вживанні великих літер та знаків пунктуації, і насамперед тому, що такі незначні нововведення в тексти не знижують рівня відповідності публікованих текстів оригінальним рукописним і одночасно допомагають швидко й правильно зрозуміти сюжет, викладений у середньовічному джерелі. Також у ході підготовки документів до публікації деякі видавничі принципи передачі та організації текстів узгоджувалися з “Правилами видання пам’яток української мови XIV–XVIII ст.”⁵², “Методичними рекомендаціями по передачі текстів документів XIV–XVIII ст.”⁵³, “Методическими рекомендациями по изданию и описанию Литовской метрики”⁵⁴ та “Актовой археографией”⁵⁵. Не лишилися поза увагою й видавничі засади литовських та білоруських науковців, які за останні роки підготували й видали більше десятка книг Литовської Метрики.

Рукописні тексти метаграфовано друкованими літерами сучасного алфавіту, максимально наближено до літерного складу текстів XVII ст., з обов’язковим відтворенням незамінних тогочасних літер “є”, “ω”, “ѿ”, “ь”, “ъ”, “іа”, які давно вийшли з ужитку. Також зберігається і диграф “кг”, що вживається для позначення проривного приголосного “г”, наприклад: инъстикгатором, кгродского, Бикгеном, зькгвалъчєня. Надрядкові знаки (паєрки), у двох варіантах, які в тогочасному письмі служили

⁵¹ Німчук В. В. Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковно-слов’янською української редакції. Проект. – К., 1995. – Ч. I.

⁵² Правила видання пам’яток української мови XIV–XVIII ст. / Упор. М. М. Пешак, В. М. Русанівський. – К., 1961.

⁵³ Єдлінська У. Я., Страшко В. В. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVIII ст. // Передача текстів документів і пам’яток: Матеріали науково-методичної наради. Квітень 1990 р. – К., 1990.

⁵⁴ Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской метрики / Сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов. – Вильнюс, 1985.

⁵⁵ Каштанов С. М. Актовая археография. – М., 1998.

для позначення короткого голосного “й”, один з яких нагадує видовжену букву “s”, а другий виписаний у вигляді двох хвилястих ліній, з’єднаних діагональною, – передавалися введеною в рядок курсивною “и”. Всі надрядкові приголосні букви “д”, “ж”, “з”, “л”, “м”, “н”, “р”, “с”, “т”, “х” та буквосполучення в середині і в кінці слів “ны”, “нь”, “ми”, “му”, а також лігатура на позначення “го” – внесені в рядок і набрані курсивом. Розділові знаки рукописів не зберігалися, а всі нинішні знаки пунктуації розставлені публікатором згідно з правилами сучасного правопису. Частка “колъвекъ” приєднана до попереднього слова дефісом. Скорочені слова під титлами не розкривалися, титла зберігалися, напр.: дѣня, мѣа. Велика буква в географічних назвах, іменах та на початку речень вживалася згідно з нинішніми правилами орфографії. Тексти документів друкуються без позначення кінця рядків, а кінці сторінок відмічалися двома похилими рисками (/). У відповідні місця текстів публікації була введена нумерація аркушів та зворотів оригіналу, цифри якої, для зручності дослідників, виділялися жирним шрифтом. Абзаци використовувалися тільки для розділення текстів на клаузули умовного формуляра згідно з вимогами дипломатики. Польськомовні засвідчувальні підписи великого коронного канцлера Єжи Оссолінського та писаря Яна Бедермана, дописані у книзі підписком канцелярії, відтворено без модернізації, згідно з правописом оригіналу.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

**1645 р., березня 24. Варшава. – Рішення сеймового суду
про перенесення розгляду справи між київськими
міщанами та купцями-шотландцями з Бродів
і Замостя на наступну його сесію**

[297зв.] Реекта межы тыми жъ а бродскими и замоискими месчаны.

Владиславъ Четвертыи, etc.

Ўзнаймуемо etc,

ижъ перед насъ и суд нашъ сеимовый валныи коронъныи варшавъ-
скии, приточыласе справа зъ реестру судового за пры- // [298] воланемъ⁵⁶
возного енерала земского и Двору нашего, шляхетного Маръциана
Рытелского, межы славетъными⁵⁷ Анъдреемъ Ходыкою, воитомъ, Анъдре-
емъ Скорупою, вирсомъ Ивановичом, Уласом Желизьковичомъ⁵⁸, такъже

⁵⁶ №2 приволаем

⁵⁷ №2 славетънымъ

⁵⁸ №2 Железьковичом

бурмистрами, раицами и всимъ посполъствомъ места нашего Києва, поводами, а инъстикгатором Суду кгородского киевського и его деллаторами – славетъными Вилъгелъмомъ Берномъ, Анъдреем Бикгеном⁵⁹, Давидомъ Ухиномъ, Анъдреемъ Бурнетомъ, купъцами замоискими, и Якубомъ Пикеном, Бартошомъ Карымъ, Фридрихом Бимомъ⁶⁰, Каспром Булою⁶¹, купцами бродъскими, позъваными за позъвомъ албо манъдатомъ нашым, ѿд поводовъ по позваныхъ выданымъ ѿ то, ижъ позъваные, не ѿгледаючысе на прееминенъчыю нашу и владзу королевъскую, котораа намъ над месчаны, поддаными нашими, до юрисдицый⁶² власное належить, туде жъ на конъституцые право посполитое и вины, евокационисъ екстра форумъ комъпетенсъ ѿписаные, привилеа и волности, помененому месту ѿд продъковъ нашихъ и насъ самыхъ наданые не помънечы, смели и важылисе помененыхъ акторовъ, подданных наших, до юрисдицый⁶³ наше належачихъ, на рочки Судовъ кгородскихъ киевських, // [298зв.] мескоеи конъдицыйи неналежных, правъне ексъ термино такто, въ справе⁶⁴ якобы ѿ наслане модо выѿленъто на буды позъваных⁶⁵, забъранъта⁶⁶ товару, тумулту всчате, и ихъ трактована⁶⁷ вербисъ инъ гонестис, и зъкгвалъчена⁶⁸ волности и привилеевъ, месту помененому⁶⁹ наданых, и зъламане⁷⁰ секуритатемъ юдициорумъ, чынечы то ку зъкгвалъченю покою посполитого. Въ которой справе въ том же Суде кгородскимъ киевскимъ инъ конътумациамъ стороны, въ способъ зыску⁷¹ до въсказанна и ростягъненна винъ правныхъ на деллаторах теперешънихъ, учынкowi попольненому годныхъ, то естъ вины, инъѿамии и ее публикации, до Суду головъного трибуналъского ѿдослане⁷¹ ѿтримали. Што все, ижъ се деетъ зъ немалою уймою юрисдицыйи⁷² наше, на ублизжене привилеевъ и волности места помененого и его ѿбывателовъ, под правомъ маидебургскимъ сидячихъ⁷³, и праву самому посполитому, а зъвласча конъституцые анни Милезими⁷⁴ Секъсцентезими Триезими Терцыйи, и инъшыхъ подълег-

⁵⁹ №2 Бикганомъ

⁶⁰ №2 Бимем

⁶¹ №2 Булълею

⁶² №2 юрисдикции

⁶³ №2 юрисдицыйи

⁶⁴ Після цього слова в док. №2 до вивожена скрутение ексъакторату позъваных

⁶⁵ №2 ихъ

⁶⁶ №2 забране

⁶⁷ №2 трактоване

⁶⁸ №2 зъкгвалъчене

⁶⁹ №2 тому

⁷⁰ №2 зъломаня

⁷¹⁻⁷¹ №2 ѿд сужена теперешънихъ акторовъ, вивожена скрутениумъ, которое противко позъванымъ въ ѿбвиненю своимъ выводити мели, туде жъ присужене вивоженна скрутениумъ, и по выводе ротулу заварътого, выдане

⁷² №2 юрисдикцыйи

⁷³ №2 сидячихъ

⁷⁴ №2 Милълезими

лых, – до знесеня теды менованого⁷⁵ процессу, и иныхъ далшихъ заходячихъ декретовъ, яко въ неналежънымъ суде штриманыхъ, и винъ в праве рационѣ евокационисъ екстра форумъ // [299] компетенсъ описаныхъ, такъже шкодъ⁷⁶ в той справѣ подъятыхъ, запозыване сугъ, яко ш томъ тотъ манъдату шыреи въ собе маеть. Въ которой справѣ, кгда терминъ зъ менованого манъдату въ суде сеиму теперешнього дѣна одинадцатого мѣца⁷⁷ маръца припаль, теды, постановившысе шчевисто перед судомъ нашимъ, менованы⁷⁸ Анъдреи Ходыка, воитъ, и Иванъ Сказька, бурмистръ, месчанѣ киевъские, своимъ и вьсего посполства того жъ места нашего Киева именѣмъ позъваныхъ, ижъ се за потрикромнымъ привольванемъ возъного менованого, до права не становили и не оудъзывали, – яко несталыхъ и права непослушныхъ, зъ допущена суду нынешнього сеимового, на упадъ в зыску речы вышѣи менованое, то естъ скасована декретовъ и вьсихъ процессовъ, в якихъ-кольвекъ судахъ и уриадахъ поводомъ неналежъныхъ штриманыхъ и инъшихъ далшихъ заходячихъ, зъ присуженемъ заплачена⁷⁹ вины евокацыи и вьсказаня нагорожена шкодъ, презъ поводовъ на тисечу копъ литовскихъ шш ацованыхъ инъ инъстантъти. А то, подъ виною баницыи, которая се въ недосыт учыненю заразы вьсказуеть⁸⁰, с приданемъ возного // [299зв.] до⁸¹ пубъликацыи⁸² и оодосланемъ до суду належъного на екъзекуцыю, зъ волънымъ, однакъ⁸³, тое справы арештомъ, до зъвыклое години vzdаль былъ. Лечъ, кгда таа справа межы инъшымъ⁸⁴ до арешту приволана была, теды од позъваныхъ, меновите, инъстикгатора Суду кгородского киевского шляхетъныи ІАнгъ Шыдловъскии, а од позъваныхъ месчанъ – шляхетъныи Алексанъдер Волскии, тую справу и въздане еѣ арешътовали на року теды нынешнемъ, с помененого арешъту дѣна нижеи на дате менованого припалымъ⁸⁵.

Мы с Паны Радами, – сенаторами нашими⁸⁶, – при нас на тотъ часъ будучыми, не припусчаючы тое справы⁸⁷ до розсудьку правъного, а то для поважъныхъ справъ Речы Посполитое и наступуючое лимитации судовъ сеимовыхъ, оную до пришълого, дастъ-Богъ, шестънеделъного вального сеиму зо всимъ тое справы еѣѣектомъ⁸⁸, шбороны правъные, сторонамъ

⁷⁵ №2 того

⁷⁶ Після цього слова в док. №2 нагороженя

⁷⁷ №2 відсутнє

⁷⁸ №2 менованые

⁷⁹ №2 відсутнє

⁸⁰ №2 вскажет

⁸¹ №2 на

⁸² №2 публикацыю

⁸³ №2 еднакъ

⁸⁴ №2 инъшыми

⁸⁵ №2 припалом

⁸⁶ №2 нашими

⁸⁷ Після цього слова в док. №2 на тотъ часъ

⁸⁸ №2 еѣектом

ѡбомъ служачыѣ, вцалѣ заховавъшы, ѡдкладаемо и термин⁸⁹ безъ при-
позъву на тым⁹⁰ же сеимѣ прышлым⁹¹ шестынедельнымъ заховуемо⁹² зави-
тыи⁹³, моцу⁹⁴ декрету реекты теперешънеѣ.

До которого⁹⁵, ⁹⁶дла лепъшое веры⁹⁶, пе- // [300] чать коронънаа
естъ притиснена.

Данъ в Варшаве, на сеимѣ валнымъ коронънымъ, дѣна двадцат чет-
верътого, мѣа маръца, року Панъского тисеча шестъсотъ чотырѣдесатъ
пятого, панованна нашего польского тринадцатого, а шведского чотыр-
надцатого року.

Рѣлацына яко и вышеи.

Jerzy Ossolinsky, Kanclerz Wielkij Koronny

Jan Bederman

РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 297зв.–300.

№ 2

1645 р., березня 24. Варшава. – Рѣшення сеймового суду про перенесення розгляду справи між кийвськими міщанами та купцями-шотландцями з Бродів і Замостя на наступну його сесію

[300] Реекта межы тыми жъ.

Владиславъ Четвертыи, etc.

Ѡзнаимуемо etc,

ижъ перед насъ и судъ нашъ сеимовыйи валныи коронъныи варъ-
шавъскийи, приточыласѣ справа зъ реестру судового за приволанѣм возного
енерала земъского и Двору нашего, шляхетного Маръциана Рыгтелского,
межы славетънымъ Анъдреемъ Ходыкою, воитом, Анъдреемъ Скорупою,
ѡирсомъ Ивановичомъ, Уласомъ Железъковичом, такъже бурмистрами,
раицами и въсимъ посполствомъ места нашего Києва, поводами, а инъстик-
гаторомъ Суду кгородского киевъского и его деллаторами – славетъными
Вильгелъмом Берном, Андреемъ Бикганом, Давыдом Ухином, Анъдреемъ
Бурнетомъ, купцами замоискими, и Якубомъ Пикенем, Барътошомъ
Карымъ, ѡридрихомъ Бимѣм, // [300зв.] Каспром Булълею, купцями
бродскими, позваными за позвомъ albo манъдатомъ нашим, ѡд поводовъ

⁸⁹ №2 рокъ сторонам

⁹⁰ №2 томъ

⁹¹ №2 відсутне

⁹² №2 відсутне

⁹³ Після цього слова в док. №2 складаемо и заховуемо

⁹⁴ №2 моцо

⁹⁵ №2 которое

⁹⁶⁻⁹⁶ №2 відсутне

по позъваныхъ выданымъ ѿ то, ижъ позъваные, не ѿгледаючысе на прееминенъцью нашу и владзу королевъскую, котораа намъ надъ месчаны, подъдаными нашими, до юрисдикции власное належитъ, туде жъ на конъституции право посполитое и вины, евокационис екстра форумъ комъпетенсѣ ѿписаные, привилеа и волности, помененому месту ѿдъ продковъ нашихъ и насѣ самыхъ наданые не помънечы, смели и важылисе помененыхъ акторовъ, подъданныхъ нашихъ, до юрисдиции нашеѣ належачыхъ, на рочки Судовъ кгородскихъ киевскихъ, меискои конъдиции неналежъныхъ, правъне ексъ термино такто, въ справе, до вывожена скрутение ексъакторату позъваныхъ, якобы ѿ наслане модо выѿленъто на буды ихъ, забране товару, тумулту всчатъе, и ихъ трактоване вербис инъ гонестисъ, зъкгвалччене волности и привилеевъ, месту тому наданыхъ, и зълмана секуритатемъ юдициѿрумъ, чынечы то ку зъкгвалчченю покою посполитого. Въ которой справе в томъ же Суде кгородскимъ киевскимъ инъ // [301] конътумациямъ стороны, въ способъ зыску ѿдъ сужена теперешънихъ акторовъ, вывожена скрутениумъ, которое противко позъванымъ въ ѿбвиненю своимъ выводити мели, туде жъ присужене вывожена скрутениумъ, и по выводе ротулу заварътого, выдане ѿтримали. Што все, ижъ се деетъ зъ немалою уймою юрисдиции нашеѣ, на уближене привилеевъ и волности места помененого и его ѿбывателов, подъ правомъ маидебурскимъ сидачыхъ, и праву самому посполитому, а зъвласча конъституции анъни Мильлезими Секъсъценътезими Триезими Терции и инъшыхъ подлеглыхъ, – до зънесеня теды того процесъсу, и инъшыхъ дальшыхъ заходячыхъ декретовъ яко въ неналежънымъ суде ѿтриманыхъ, и винъ в праве рациѿне евокационисъ ексътра форумъ комъпетенсѣ ѿписаныхъ, такъже шкодъ нагорожена в той справе подънятыхъ, запозъваные сугъ, яко ѿ томъ тотъ манъдаты шыреи въ себе маетъ. Въ которой справе, кгда терминъ зъ менованого манъдату въ суде сеиму теперешънего дъна ѿдинадцатого маръца припалъ, теды, постановивъшысе ѿчевисто передъ судомъ нашимъ, менованые Анъдреи Ходыка, воитъ, и Иванъ Сказъка, бурмистръ, мес- // [301 зв.] чане киевские, своимъ и въсего посполъства того жъ места нашего Киева именемъ позъваныхъ, ижъ се за потрикротънымъ приволюванемъ возъного менованого, до права не становили и не ѿдзывали, – яко несталыхъ и права непослушъныхъ, зъ допущена суду нинешънего сеимового, на упадъ въ зыску речы вышемъ менованое, то естъ скасованна декретовъ и въсихъ процесовъ, въ какихъ-колвекъ судахъ и урладахъ поводомъ неналежъныхъ ѿтриманыхъ и инъшыхъ дальшыхъ заходячыхъ, зъ присуженемъ вины евокации и въсказанна нагорожена шкодъ, през поводовъ на тисечу копъ литовскихъ ѿшацованыхъ инъ инъстанъти. А то, подъ виною баницы, котораа се въ недосыгъ учыненю заразы вскажет, с приданемъ возъного на публикацию и ѿдосланемъ до суду належъного на екъзекуцию, зъ волнымъ, еднакъ, тое справы арештомъ, до зъвыклое години vzdаль былъ. Лечъ, кгда таа справа межы инъшыми до арешту приволана была, теды ѿдъ позваныхъ, меновите,

инъстикгатора Суду кгородского киевского шляхетъныи ІАнъ Шыдловъ-скии, а ѿд позъванныхъ месчанъ – шляхетъныи Алексъсандеръ Волъскии, тую справу и въздане еѣ арештъовали на року теды нинешънемъ, с помененого арешту дѣна нижеи на дате менованого припалом. //

[302] Мы съ Паны Радами, – сенаторами нашими, – при нас на тотъ часъ будучыми, не припусчаючы тоѣ справы на тотъ часъ до розсудьку правъного, а то для поважъныхъ справъ Речи Посполитое и наступуючое лимитацыи судовъ сеимовых, ѿную до пришлого, дастъ-Богъ, шесть-недельного валного сеиму зо всим тоѣ справы еѣектом, ѿбороны правъные, сторонамъ ѿбомъ служачыѣ, вцале заховавъшы, ѿдкладаемо и рокъ сторонам безъ припозъву на томъ же сеиме шестьнеделнымъ завитыи, складаемо и заховуемо моцу декрету реекты теперешънее.

До которое печать коронънаа естъ притисъненаа.

Данъ въ Варъшаве, на сеиме валънымъ коронъным, дѣна двадцать четвертого, мѣца маръца, року Панъского тисеча шестьсотъ чотыръдѣсять пятого, панованя нашого польского тринадцатого, а шведского чотырнадцатого року.

Реляцыя яко и вышеи.

Jerzy Ossolinsky, Kanclerz Wielky Koronny

РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 300–302.